

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ

УДК 16:165.7

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.2.2>

Сінельнікова Марія Василівна

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Інституту гуманітарних та соціальних наук

Національного університету «Львівська політехніка»

вул. Степана Бандери 12, Львів, Україна

orcid.org/0000-0001-6085-6087

ЛЮДИНА У КОЛІ ВІЧНОГО ПОВЕРНЕННЯ
(ТРАКТУВАННЯ НІЦШЕАНСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ВІЧНОГО ПОВЕРНЕННЯ)

У статті досліджується ніцшеанська ідея вічного повернення подібного, яка по праву вважається найбільш неоднозначною у творчості мислителя. Зауважується, що така ідея настільки багатогранна, що включає велику кількість різноманітних аспектів, які допомагають краще зрозуміти філософську спадщину німецького мислителя. **Метою статті** є дослідження антропологічного аспекту вічного повернення, який пов'язаний з ідеєю надлюдини та «останньої» людини, які виступають невід'ємними частинами ніцшеанського концепту. Наголошується, що вічне повернення Ніцше розуміє як круговорот волі до влади (або волі до волі), незліченні та вічно повторювані конфігурації якої змушують людину до самоперевернення через самоподолання, яке спонукає її щоразу ставати сильнішою, долаючи в собі «надто людське», тобто «останню» (слабку, звичайну) людину. Відзначено, що **актуальність** ідеї вічного повернення зумовлена передусім бажанням сучасної людини «дійти» до підвалин власного буття, стати сильнішою, досягнувши того «надлюдського» рівня, про який говорить німецький філософ. Це можливе лише через вічне повернення подібного, потрапивши у яке людина може сприймати його або як можливість вдосконалитися та стати кращою, або як проблему, тобто скотитися вниз до «останньої» людини. Зазначається, що ніцшеанська ідея вічного повернення зрештою перед кожним відкриває перспективу сходження до вищого та кращого, адже будь-яка людина здатна до самоподолання та самоперевернення. Робиться **висновок**, що запропоноване Ніцше самоподолання не має завершеного характеру, оскільки кожна людина постійно балансує на межі «останньої» людини та надлюдини, адже ці два начала представлені в ній рівною мірою. **Результатом дослідження** стає констатування того, що неможливість схилити ваги на якийсь один бік змушує людину двояко сприймати власне життя: як жахаюче та безглузде повернення того самого або як вічне повернення можливості почати все з початку, знову і знову проходячи своєрідне випробування «на міцність», щоразу відкриваючи нові перспективи та горизонти. Дослідження здійснюється на основі **методу** аналізу та синтезу, методу логічного та історичного, методу порівняння та компаративістики.

Ключові слова: вічне повернення подібного, Ніцше, надлюдина, «остання» людина, воля до влади.

Вступ. Ніцшеанська ідея вічного повернення найбільш загадкова та провокативна у творчості німецького мислителя, проте її не варто недооцінювати чи ігнорувати. Адже вона «червоною ниткою» проходить крізь усі ключові твори Ніцше, його листи, чернетки та щоденники, більше того, це саме той «підводний потік», який пронизує всі інші ключові концепти філософа, доповнюючи та кооперуючи їх в єдину структурну конструкцію. Однак багато дослідників «обходять стороною» ніцшеанську ідею вічного повернення, вважаючи її нелогічною, незавершеною, несуттєвою, незрозумілою та по-дитячому наївною. Але є і такі, які не бояться

поглянути цій ідеї Ніцше просто у вічі, називаючи її, як наприклад Кауфман, «найвищою точкою всієї його філософії» [14, с. 307]. До їх числа можна віднести таких зарубіжних «класиків», як Гайдеггер, Льовіт, Гадамер, Дельоз, Шаап, і, звісно, Кауфман. Щодо вітчизняних досліджень, то тут варто відзначити Лютого, Карівця, Петрова, Орбела, Успенського та ін.

Цій ідеї і справді присвячено багато творів, статей, доповідей, які, проте, є дуже суперечливими, оскільки містять різні інтерпретації та точки зору, що деколи далеко відводять нас від оригінального ніцшеанського концепту. Тому **завданням** статті виступає аналіз ідеї вічного повернення, виявлення її сутнісної структури та зв'язку з іншими концептами Ніцше. **Метою** статті є дослідження ідеї вічного повернення передусім в її антропологічному аспекті, який акцентує увагу на самоперевершенні людини, її сходженні до надлюдини через подолання у самій собі «останньої» (слабкої) людини крізь постійний коловорот волі до влади (влади над собою). Для реалізації поставленої мети та завдання використовуються **методи** історичного та логічного, методи аналізу і синтезу, методи порівняння та компаративістики.

Виклад основного матеріалу. Передусім варто відзначити непросту форму викладу, яку Ніцше вибирає для своєї ідеї вічного повернення, що поєднує в собі «раціональні, поетичні та містичні аспекти» [7, с. 773]. Поетична форма вибрана ним не випадково, адже без інтуїції, екзистенціального занурення, відстороненості від плину часу наблизитися до думки про вічне повернення неможливо. Ніцше за допомогою притчового варіанту викладу намагається втягти читача у сферу емоційного сприйняття, оскільки перспектива вічного повернення викликає жах, долаючи який людина повинна не заперечувати, а утверджувати життя. Адже «життя як повторення – це найкраща наука, яку ми повинні вивчати і досліджувати» [2, с. 171].

Саме життя Ніцше сприймає як постійне повторення того ж самого, що і становить сутність його теорії – все колись знову повернеться. І «те життя, яке ти проживаєш тепер, тобі доведеться повторити ще раз і ще незліченну кількість разів; і не буде нічого нового <...> всі невимовно малі та великі події твого життя пройдуть перед тобою в колишньому порядку і колишній послідовності – і цей павук, і це місячне світло між деревами, і ця мить, і я сам. Вічний пісочний годинник буття буде знову і знову перевертатися, і ти з ним, порошок з порошинок!» [17, с. 267–268]. Так поетично Ніцше зображає вічне повернення у вигляді своєрідної онтологічної конструкції, яка не лише описує все існуюче як повторення того, що вже відбулося, але і як те, що спонукає цю повторюваність.

Остання своєю чергою виступає як прояв і підтвердження принципу подібності, який однак не означає однаковості як тотожності. Ніцше говорить про практично повну подібність речей, але не про їх абсолютну ідентичність, «бо тоді можна було б говорити скоріше про фаталізм» [11, с. 98], якого у філософа немає. Навпаки, світ, на думку Ніцше, перебуває в стані хаосу, що означає відсутність будь-якого переважаючого фатального начала, тому він не підпорядковується жодним абсолютно незмінним законам [17, с. 145]. Передбачуваність подій у вічному поверненні не означає їх зумовленість, бо у Ніцше «подібне означає, що щоразу виникають схожі обставини» [10, с. 215], що дає можливість світу стати джерелом невичерпних *можливостей* для людини.

Так, Ніцше описує «вищий рівень повторення, коли воно стає доленосним» [2, с. 174]. Вічне повернення і справді сприймається Ніцше як доля світу, якій людина не зобов'язана коритися, але до якої вона повинна прагнути і якій має сказати тверде «Так». Приймаючи невідворотне і перетворюючи його на *amor fati* (любов до долі), людина «не набуває свободи, вона звільняється» [5, с. 107], адже кидаючи *виклик* вічному поверненню, вона крізь його жах та «важкість» радісно вітає всі перспективи життя, які воно перед нею відкриває.

Цим ніцшеанська ідея вічного повернення нагадує своєрідний «різновид легкої екзистенціальної шокової терапії» [12, с. 57], що змушує людину здригнутися і переосмислити власне життя. Адже, як говорить Ніцше, «якби така думка опанувала тобою, вона перетворила б і, мабуть, розтрощила б тебе» [17, с. 288]. Тут проявляється амбівалентність ніцшеанської ідеї вічного повернення, яку Дельоз [1, с. 138] виявляє у двох концептуальних персонажах філософа: хворого та видужуючого Заратустри. Перший жахається від самої

ідеї вічного повернення, вбачаючи в ній повернення «останньої» (маленької) людини. Тоді як другий відчуває шалену радість від вічного повернення як вибіркового процесу, який стверджує велич надлюдини. У такому контексті вічне повернення перетворюється на вічне утвердження і творення нового.

Як бачимо, людина у Ніцше постає невід'ємним компонентом концепції вічного повернення [18, с. 34], виступаючи при цьому причиною для «інтелектуального занепокоєння» [11, с. 18], бо сприймається філософом як *проблема*, адже в ній рівною мірою представлено два протилежні начала: надлюдське і маленьке, нікчемне. Ніцше любив повторювати, що «людина є дещо, що треба подолати» [5, с. 8], однак «подолання» в нього не означає знищення, бо «останню» людину остаточно здолати неможливо. Це «проблемне» начало, яке завжди присутнє в кожному, і усвідомлення цієї постійної небезпеки робить цю присутність більш помітною та очевидною.

Більше того, Ніцше наголошує на потребності «останньої» людини, яку відносить до «напастей, до непривабливої сторони буття» [див. 9, с. 240], які потрібно прийняти. Кожен повинен впізнати у собі надлюдину, бо інакше може втратити себе в суєті зовнішнього світу. Людина не народжується «сильною» чи «слабкою», вона стає такою в процесі вічного повернення. Надлюдина – це ніби покращена версія нас самих, але сходження до неї потребує чималих зусиль і «є свідомим, несвідомим може бути лише виродження» [8, с. 7]. Тому навіть маленькій людині потрібно сказати «Так», щоб надлюдина ніколи не забувала, куди вона може скотитися. Так само як і в маленькій людині завжди є шанс піднятися над собою до рівня надлюдини.

Не дивно, що Ніцше характеризує людину як канат, натягнутий над прірвою, де і канат, і прірва є вічними. Людина не може здолати цю подвійність, постійно залишаючись *перспективною*, завданням якої є активне і цілеспрямоване *самоперевершення* через самоподолання. Йдеться не про перемогу одного типу над іншим, а про «апофеоз людського, перемогу над собою, подолання власних слабкостей і спокус» [11, с. 22]. Звідси випливає, що в людині, яка віками повертається до себе подібної, все ж таки щось змінюється. Адже за Ніцше, в процесі вічного повернення з'являється деяка нова істота, в чомусь не подібна до себе попередньої. Це підтверджує і сам Ніцше, вводячи термін «остання» людина, що передбачає можливість змін, які повинні надати стимулюючу дію, дати шанс на розвиток [17, с. 208].

Саме це і виступає найбільш проблематичним моментом ніцшеанської ідеї вічного повернення, в якій мислитель спробував поєднати, на перший погляд, не поєднувані речі: вічне повернення подібного та сходження до надлюдини. Це стає можливим, якщо врахувати, що ніцшеанський світ вічного повернення являє собою поєднання безлічі сил та процесів, які мають чимало можливих спрямувань і насправді являють собою різне. Серед них сама людина перебуває в постійному русі, в якому вона хоча і «змінюється, але в процесі змін виявляє незмінність своєї природи» [11, с. 19].

Ця мінливість людини приводить нас до специфічного трактування часу, який у ніцшеанській концепції вічного повернення виступає не як «умова існування всесвіту, а умова сприйняття світу нашою психікою» [8, с. 219]. Так, онтологічна даність у Ніцше набуває різних проявів, бо він розглядає «вічне повернення не лише як об'єктивну характеристику часу як такого, але і як компонент людського переживання» [11, с. 95]. Світ, як і людина, – це лише наше власне сприйняття, тому «ми можемо осягнути лише світ, який ми самі створили» [16, с. 286]. Кожна індивідуальність у такому разі виступає одночасно як інтерпретатор і як творець.

Це творче начало, яке присутнє в людині і виступає сутнісним компонентом вічного повернення, дає Ніцше можливість заперечити факт творення світу як вихідної точки всього існуючого. Тому не існує історії з непорушним початком та кінцем, світ перебуває в процесі постійного звернення історій з множинністю нових начал, імпульсів, цілей, які не мають єдиного і абсолютного характеру. Все існує завжди, є лише вічне сьогодні, в якому все відбувається одночасно, одне через інше, одне в іншому, без будь-якої завершальної мети. Подібну відсутність всеохоплюючої перспективи різних процесів, в яких перебуває світ і людина, Ніцше фор-

мулює в своєму відомому афористичному висловлюванні: «Якби у світі була мета, вона давно була б досягнута» [17, с. 251].

Тоді видається, що вчення про вічне повернення нівелює та робить безглуздим усе, що відбувається. Однак це не так, адже для того, щоб вічне повернення не обернулося повним небуттям, Ніцше доповнює його концептом надлюдини, в образі якої знаходить своє відображення вічне повернення питання «навіщо», а також вічна необхідність пошуку і набуття сенсу, вічного позачасового слідування призначенню [15, с. 169]. Звідси стає зрозумілим, що мінливість всього існуючого не означає його відносність, конечність чи недосконалість і не є підставою для пошуку ідеалу, який перебував би за межами реально існуючого світу.

Ніцше свідомо розміщує «поняття надлюдини поза контекстом людської еволюції в трансцендентному її розумінні» [11, с. 21], адже людина насправді не змінюється, вона просто стає самою собою, повертаючись до своєї сутності. Філософ наголошує, що все існуюче постійно перебуває в процесі самовдосконалення, до якого долучається і людина. Звідси вимальовується і та єдина мета, яка є доступною для людини, – це «вічне повернення до життя, де знаходиться ідеальна програма її самореалізації» [4, с. 46]. Досягнути її можна тільки за допомогою волі до влади, влади насамперед над собою.

Остання постає ще одним важливим компонентом ідеї вічного повернення, адже у поверненні «того самого» Ніцше розуміє повернення передусім влади, більше того, «життя не має інших цінностей, крім ступеня влади» [16, с. 57]. Тим самим буття розуміється як «воля до влади», до могутності, до зростання, яка є «силою» та спрямованістю, що задає вектор усьому життєвому потокові. Воля волить до владарювання, насамперед до *самовладарювання*, тому в своєму волінні вона ніби замикається на собі, утворюючи коло, постійно повертаючись до себе самої. І оскільки сутністю буття виступає воля до влади, то буття таким чином завжди повертається до самого себе.

Результати дослідження. Тут ідея вічного повернення ніби знаходить своє «завершення» (залишаючись при цьому незавершеною в плані відсутності остаточної мети), об'єднуючи в єдине ціле всі основні концепти філософії Ніцше, такі як воля до влади, надлюдина, остання людина та ін. Але серед них саме людина виступає тим «радісним центром», навколо якого все обертається і до якого все повертається знову і знову. Щоб не втратити його, Ніцше і вводить свою концепцію вічного повернення, яка повинна була б стати еквівалентом втраченого потойбічного існування після проголошеної ним «смерті Бога», бо філософу видавалося неможливим, щоб людське життя могло б вичерпати себе.

Таким чином, вчення про вічне повернення «в цілому слід розуміти перш за все як експеримент людської волі, як спробу увічнення нашого життя, яким воно є» [3, с. 102]. Це вище прийняття життя, до якого призводить ідея вічного повернення, якщо тільки вона не виявляється згубною, має для Ніцше характер звільнення і порятунку. В покорі імперативу жити так, щоб людина могла хотіти жити знову, одночасно з любов'ю до життя досягається і справжня мужність, яка «вбиває навіть смерть» [11, с. 98].

Висновки. Вічне повернення подібного – одне з основоположних і водночас найменш прояснених концептів філософії Ніцше, який він використовує для позначення вищої форми утвердження життя, того, як має існувати суще та спосіб буття цього сущого [9, с. 211]. В якому людина, суверенна та цілісна, займає провідні позиції, а воля до самовладання виступає її суттєвою характеристикою, яка в колі вічного повернення допомагає їй у сходженні до надлюдини. Такий аспект не втрачає своєї актуальності і нині, тому творчість Ніцше продовжує стимулювати численні дослідження таких його понять, як «надлюдина», «воля до влади» (влада над собою), «вічне повернення», які допомагають сучасній людині в її самовираженні та самовдосконаленні.

Щоб краще збагнути сутність цих ніцшеанських концептів, необхідно відкинути попередні стереотипи щодо їх тлумачення і більш ретельно дослідити афористичний зміст його творів, враховуючи, що їх інтерпретації та тлумачення пов'язані з внутрішніми переживаннями людини, які призводять до їх амбівалентності. Сам Ніцше неодноразово попереджав про неоднозначність своєї творчої спадщини, в якій один і той самий текст допускає різні інтерпретації,

оскільки це лише знак з безліччю смислів, які надають практично невичерпні можливості для найрізноманітніших тлумачень. Недаремно Гадамер називав Ніцше «провокацією для сучасного мислителя» [13, с. 3], що змушує нас знову і знову повертатися до філософа та його ідей. Адже тлумачачи Ніцше, ми отримуємо «абсолютно унікальний інструментарій для інтерпретації самих себе, для викладу і прояснення своїх думок» [6, с. 98], в чому і полягає секрет популярності німецького мислителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Делёз Ж. Ницше и философия. Москва : Ад Маргинем, 2003. 392 с.
2. Карівець І.В. Повсякдення: між трансценденталізмом і дивовижністю : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. 256 с.
3. Лёвит К. Ницшевская философия вечного возвращения того же. Москва : Культурная революция, 2016. 336 с.
4. Лютий Т. Ніцше. Самоперевершення. Київ : Темпора, 2017. 978 с.
5. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади / Пер. з нім. А. Онишка, П. Таращука. Київ : Основи, Дніпро, 1993. 415 с.
6. Орбел Н. Ессе liber. Опыт ницшеанской апологии. Москва : Культурная революция, 2005. 39 с.
7. Петров В.В. Фридрих Ницше и вечное возвращение. *Мера вещей. Человек в истории европейской мысли*. Москва : Аквилон, 2015. С. 773–880.
8. Успенский П.Д. Новая модель вселенной. Тайны мироздания. Москва : Свет, 2018. 512 с.
9. Хайдеггер М. Метафизическая концепция Ницше и ее роль в европейском мышлении. Вечное возвращение равного (Главы лекций 1936–1940-их годов). Жигалкин С. *Метафизика вечного возвращения*. Москва : Культурная революция, 2011. С. 188–250.
10. Шаап С. Мстива отрута: Ріст невдоволення / з нід. пер. С. Святенко. Київ : Вид-во Жупанського, 2015. 224 с.
11. Шаап С. Человек как мера: Учение Ницше о ресентименте / пер. с гол. О. Пархомовой. Киев : Изд-во Жупанского, 2008. 205 с.
12. Ялом И. Вглядываясь в солнце. Жизнь без страха смерти. Москва : Эксмо, 2008. 352с.
13. Gadamer H.-G. Nietzsche l'antipode; le drame de Zarathoustra. Paris : ALLIA; Petite collection, 2000. 80 p.
14. Kaufmann W. Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 2013. 560 p.
15. Nietzsche F. Der Antichrist: Fluch auf das Christentum. Berlin : Holzinger, 2016. 192 S.
16. Nietzsche F. Der Wille zur Macht. Frankfurt: Voltmedia, Paderborn, 2005. 704 S.
17. Nietzsche F. Die Fröhliche Wissenschaft. Köln : Anaconda. 2012. 320 S.
18. Nietzsche F. Ecce homo. Wie man wird, was man ist. Frankfurt : Erscheinungsdatum, 1977. 116 S.

REFERENCES

1. Delez, Zh. (Ed.). (2003). Nytsshe y fylosofyia. [Nietzsche and Philosophy]. Moskva: Ad Marhynem. 392 s. [in Russian].
2. Gadamer, H.-G. (Ed.). (2000). Nietzsche lantipode; le drame de Zarathoustra. [Nietzsche the antipode; the drama of Zarathustra]. Paris: ALLIA; Petite collection. 80 p. [in French].
3. Karivets, I.V. (Ed.). (2012). Povsiakdennia: mizh transtsendentalizmom i dyvovyzhnistiu: monohrafiia. [Everyday life: between transcendentalism and wonder]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky. 256 s. [in Ukrainian].
4. Kaufmann, W. (Ed.). (2013). Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 560 p. [in English].
5. Khaidehher, M. (Ed.). (2011). Metafyzicheskaia kontsepsyia Nytsshe y yeye rol v evropeiskom mishlenyy. Vechnoe vozvrashchenye ravnogo (Hlavu lektsyi 1936–1940-kh hodov) [Nietzsche's metaphysical concept and its role in European thinking. The Eternal Return of the Equal (Chapter of Lectures 1936–1940's)]. Zhyhalkyn S. *Metafyzyka vechnoho vozvrashchenyia*. Moskva: Kulturnaia revoliutsyia. S. 188–250 [in Russian].

6. Levyt, K. (Ed.). (2016). Nytshevskaiia fylosofiia vechnoho vozvrashchenyia toho zhe [Nietzsche's philosophy of the eternal recurrence of the same]. Moskva: Kulturnaya revoliutsyia. 336 s. [in Russian].
7. Liutyi, T. (Ed.). (2017). Nitshe. Samoperevershennia [Nietzsche. Self-overcoming]. Kyiv: Tempora. 978 s. [in Ukrainian].
8. Nietzsche, F. (Ed.). (2016). Der Antichrist: Fluch auf das Christentum [The Antichrist: Curse on Christianity]. Berlin: Holzinger. 192 s. [in German].
9. Nietzsche, F. (Ed.). (2005). Der Wille zur Macht [The will to power]. Frankfurt: Voltmedia, Paderborn, 2005. 704 s. [in German].
10. Nietzsche, F. (Ed.). (2012). Die Fröhliche Wissenschaft [The Gay Science]. Köln: Anaconda. 2012. 320 s. [in German].
11. Nietzsche, F. (Ed.). (1997). Ecce homo. Wie man wird, was man ist [Ecce Homo: How One Becomes What One Is]. Frankfurt: Erscheinungsdatum, 116 s. [in German].
12. Nitshe, F. (Ed.). (1993). Tak kazav Zaratustra. Zhadannia vldy [Thus Spoke Zarathustra. The desire for power] / Per. z nim. A. Onyshka, P. Tarashchuka. Kyiv: Osnovy, Dnipro. 415 s. [in Ukrainian].
13. Orbel, N. (Ed.). (2005). Ecce liber. Oput nytsheanskoi apolohyy [Ecce liber. The experience of Nietzschean apology]. Moskva: Kulturnaia revoliutsyia. 39 s. [in Russian].
14. Petrov, V.V. (Ed.). (2015). Frydrykh Nytshe y vechnoe vozvrashchenye [Friedrich Nietzsche and the eternal recurrence]. *Mera veshchei. Chelovek v ystoryy evropeiskoi musly*. Moskva: Akvylon. S. 773–880 [in Russian].
15. Shaap, S. (Ed.). (2008). Chelovek kak mera: Uchenye Nytshe o resentymente [Man as a Measure: Nietzsche's Doctrine of Resentment] / per. s hol. O. Parkhomovoi. Kyiv: Yzd-vo Zhupanskoho. 205 s. [in Russian].
16. Shaap, S. (Ed.). (2015). Mstyva otruta: Rist nevdovolennia [Vengeful Poison: Growing resentment] / z nid. per. S. Sviatenko. Kyiv: Vyd-vo Zhupanskoho. 224 s. [in Ukrainian].
17. Uspenskyi, P.D. (Ed.). (2018). Novaia model vselennoi. Tainu myrovozdanyia [New model of the universe. Secrets of the universe]. Moskva: Svet. 512 s. [in Russian].
18. Yalom, Y. (Ed.). (2008). Vhliaduvaiias v solntse. Zhyzn bez strakha smerty [Peering into the sun. Life without fear of death]. Moskva: Eksmo. 352 s. [in Russian].

Sinelnikova Mariia Vasylivna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy
Institute of Humanities and Social Sciences
of the Lviv Polytechnic National University
12 Bandera str., Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6085-6087

THE HUMAN IN THE CIRCLE OF ETERNAL RECURRENCE (INTERPRETATION OF THE NIETZSCHEAN CONCEPT OF ETERNAL RECURRENCE)

*The article explores the Nietzschean idea of the eternal recurrence of the same, which is rightly considered the most ambiguous in the work of the thinker. It is noted that this idea is so multifaceted that it includes a large number of different aspects that help to better understand the philosophical heritage of the German thinker. The **aim of the article** is to study the anthropological aspect of eternal recurrence, which is associated with the idea of the superman and the “last” man, which are an integral part of the Nietzschean concept. It is emphasized that Nietzsche understands the eternal recurrence as a cycle of will to power (or will to freedom), innumerable and eternally repetitive configurations of which force man to self-transcendence through self-overcoming, which motivates him to become stronger; overcoming the “too human”, the “last” (weak, ordinary) man. It is noted that the urgency of the idea of eternal recurrence is due primarily to the desire of modern man to “reach” the foundations of his own existence, to become stronger; reaching the “superhuman” level, which spoke of the German philosopher. This is possible only through the eternal recurrence of the same, once in which a person can perceive it either as an opportunity to improve and become*

*better, or as a problem, that is, to slide down to the “last” man. It is noted that the Nietzschean idea of eternal recurrence ultimately opens before everyone the prospect of ascension to the higher and better, because everyone is capable of self-overcoming and self-transcendence. It is **concluded** that Nietzsche’s proposed self-overcoming is not complete, because each person is constantly balancing on the border of the “last” man and the superman, because these two principles are represented in it equally. **The result of the study** is that the inability to tip the scales to one side forces a person to perceive his own life in two ways: as a horrible and senseless return of the same, or as an eternal recurrence of the opportunity to start all over again, again and again passing a kind of test of strength and horizons. The research is carried out on the basis of the **method** of analysis and synthesis, the method of logical and historical, the method of comparison and comparative studies.*

Key words: eternal recurrence of the same, Nietzsche, superman, “last” man, will to power.